

Nives Vidrih

Lektor, prisluhni prevajalcu!

K temu mojemu tekstu o odnosih med prevajalcem in njegovim lektorjem, o lektorjevih posegih v prevod, o njegovih kompetencah in prekoračenih pristojnostih me je spodbudil, priznam, čisto konkreten dogodek – lani je neka nadobudna mlada lektorica skušala precej zmasakrirati moj leposlovnji prevod.

Funkcioniram v obeh vlogah, sem prevajalka in lektorica, dolga leta je bilo lektoriranje moja uradna zaposlitev. V bistvu lahko rečem, da približno trideset let in prevajam in lektoriram. Ko pa nastopam v vlogi prevajalke, želim, da moj tekst še kdo prebere in popravi oz. me opozori na šlamparije, tipkarske napake, okorne prevode – kajti kot prevajalka do opravljenega prevoda nimam zadostne distance, da bi vse slabosti videla takoj. Seveda pa vem, da s tem postavljam svoje lektorje v nehvaležen položaj, saj jih v bistvu preverjam, njihova avreola nezmotljivosti je ves čas na preizkušnji oz., preprosto povedano, natančno vem, kaj od popravljenega je bilo nujno, kar pa je lektoričina zasebna fora. Ali kaj počne iz nekakšnega strahospoštovanja do kvazijezikoslovnih avtoritet.

Tenkočuten in nepristranski lektor

Delo lektorja je v bistvu še toliko zahtevnejše pri lektoriranju dovolj jezikovno kultiviranega teksta, za kakršnega, upam, v večini primerov pri prevajalcih umetniških besedil gre, ko ni potrebno popraviljanje osnovnih in nespornih pravopisnih in slovničnih napak, ampak bolj prefinjene nianse; pri tem bi lektor moral imeti zelo izostren, tankočuten odnos do jezika – a ga marsikateri nima. In za mlade, še ne dovolj izkušene lektorice je po svoje razumljivo, da jim manjka prakse in s tem nekakšne lektorske samozavesti – in potem streljajo kozle. Lektor bi moral imeti v sebi posebno tankočutnost in pronicljivost, da bi ločil med osebnim okusom

in jezikovno normo, da bi se čim bolj izognil subjektivnemu pogledu na tekst in skušal biti čim bolj nepristranski; to pa je zelo težko, to vam lahko potrdim iz lastnih izkušenj – lektorjeve skušnjave, da bi nekaj popravil, ker njemu osebno ni všeč, ker se mu ne zdi dobro, so zelo velike. Občutek imam, da ima skoraj vsak lektor kakšne svoje štose, posebnosti pri popravljanju. To je zelo človeško. Iz tega pa spet izhaja, da bi moral znati lektor, če avtor/prevajalec od njega to zahteva, utemeljiti vsak popravek. Mislím, da bi v primeru nestrinjanja to morala biti pravica avtorja/prevajalca. Lektor nima pravice popravljati izrazov, ki jih Slovenski pravopis dopušča, ravno to je najbolj sporno.

Po mojem bi mladi lektorji potrebovali mentorja, ki bi jih ob konkretnem tekstu uvajal v delo. Kot sem zvedela, študijski program na slovenistiki lektoriranju ne posveča veliko časa (ko sem sama študirala, tega sploh ni bilo), tako da so lektorji na začetku svoje poti verjetno precej prepuščeni samim sebi in ne bogljani. In po mojem bi bili mladi lektorji lahko tudi hvaležni starejšim kolegom za nasvete. Priznam, tudi sama sem v začetku svoje lektorske kariere počela neumnosti in me je še danes sram, če se spomnim na to. Hkrati pa se mi je lani pri omenjenem prevodu zgodilo, da mlada urednica ni želela, da komuniciram s svojo mlado lektorico, čeprav je smiselno samo sodelovanje. In kadar sem sodelovala z lektorico, ni bilo problemov, izmenjali sva mnenja in se uskladili. Sodelovanje je potrebno tudi, kadar ne gre za dve slovenistki – saj moramo izhajati iz dejstva, da so prevajalci jezikoslovno izobraženi ljudje, ne pa nekakšni analfabeti.

Psihološki profil lektorice

Včasih se mi zdi, da bi lahko izdelala psihološki profil lektorice glede na njene popravke v besedilu (izraz *psihološki profil lektorice* bo mogoče užalil samo tiste moje kolegice, ki ne znajo z distanco in humorjem pogledati na svoje delo in postopke). Z leti sem opazila, da nekatere (ne dobre) lektorice (govorim o ženskem spolu, ker sem imela največ opraviti z lektoriciami) očitno menijo, da svojega dela ne opravijo dobro, če ni na vsaki strani toliko in toliko popravkov; s popravki dokazujejo opravljeno delo, dokazujejo svojo prizadevnost. Vsem pa nam je kristalno jasno, da se da popraviti vsak tekst, in to tudi zelo zelo, če želite – lektorica si lahko da duška s spreminjanjem besednega reda ali z variranjem sinonimov. Vem za primere, ko je lektorica dobila že lektoriran tekst, a tega ni vedela, in je morala vestno “opraviti” svoje delo s tem, da je tudi sama isti tekst še veliko popravila.

Po svojih izkušnjah bi lahko lektorice razdelila v tri kategorije, gre za tri različne profile:

1. Ena skrajnost so vsevedne lektorice, ki vehementno in nonšalantno na veliko popravljajo tekst, če je treba ali ne, ki so neomajno prepričane, da imajo prav, in pogosto brez občutka za slog besedila in njegove finese, vrhunec dosežejo s tem, pa nekaj, kar je prav, popravijo na narobe – meni se je to že večkrat zgodilo – in npr. tudi črtajo besede, ki jih ne razumejo, ne da bi jih preverile v SSKJ ali SP. Take lektorice so škodljive.

2. Druga skrajnost so pretirano spoštljive in ponižne lektorice, ki si zaradi avtorjevega/prevajalčevega ugleda ne upajo skoraj nič popraviti in tudi s tem zagrešijo napako oz. slabo opravijo svoje delo. Te so sicer po mojih izkušnjah bolj v manjšini.

3. Idealne pa so tiste lektorice, ki pri svojem delu sodelujejo z avtorjem/prevajalcem, se poglobijo oz. vživijo v tekst in popravljajo v skladu z njim. Tu gre potem za sodelovanje, ki bogati obe strani. V zadnjem času sem našla dve taki zase – in za to sem res zelo hvaležna.

Strokovna podkovanost in razgledanost lektorja

Dober lektor bi moral izpolnjevati precej zahtev, bojim pa se, da se za lektoriranje pogosto, poudarjam: pogosto, odločijo manj ambiciozni ljudje; najbrž to velja podobno kot za učiteljice – tukaj sem vsem prizadetim oproščam za posploševanje – zato se dogaja, da poklic lektorja marsikje ni prav cenjen, je nujno zlo. Obenem pa bi moral lektor izpolnjevati zelo visoke strokovne kriterije, poleg izvrstne strokovne izobrazbe bi moral biti tudi široko splošno razgledan – saj se od njega marsikje pričakuje, da popravi tudi morebitne vsebinske napake, torej opravlja tudi redaktorsko delo. Znanje dobrega lektorja mora biti torej zelo kompleksno. Če k temu dodamo še v glavnem bolj mizerno plačilo, posebej pri leposlovnih prevodih oz. prevodih za založbe – podobna usoda je doletela prevajalce – je jasno, da lahko dobre lektorje iščemo z lučjo pri belem dnevu.

Dober lektor bi moral biti tudi odprtega duha in toleranten. Tako kot vsi pišoči bi moral biti do jezika ljubeč, ne zatiralski. Odnos do jezika bi moral biti na splošno bolj sproščen in ne utesnjen.

Izhodišče dobrega lektorja bi moralo biti spoštovanje do avtorjevega/prevajalčevega stila – ne pa apriorna vzvišenost nad njim.

Dober lektor je zame tisti, ki popravlja čim manj, ki popravlja samo tisto, kar je res nujno – četudi se zgodi, da morda to pomeni, da ne popravi čisto nič. Biti mora dovolj samozavesten, da ne popravlja vseprek, če to ni potrebno.

Popravljeni bi moral v skladu s kontekstom, zvrstjo, se vživeti v tekst in popravljeni v duhu avtorja/prevajalca.

Dober lektor ne bi smel biti strah in trepet avtorja/prevajalca, ampak njegov sodelavec, svetovalec. Trapasto se mi zdi, da se mora avtor/prevajalec kdaj tako rekoč boriti z lektorico za svojo pravico do izražanja. Avtor/prevajalec in lektor bi morala sodelovati, ne pa biti vsak na svojih okopih. Dovolila si bom citirati besede svoje kolegice Marte Kocjan Barle v zvezi z lekturo umetniških besedil: "V leposlovju popravljam samo najnujnejše. Rada imam besede." RADA IMAM BESEDE. Mislim, da je to sijajno izhodišče za vsakega lektorja, moralo bi biti! Urednik Boštjan Gorenc - Pižama pa je rekel: "Vesel sem, če prevajalec s sabo pripelje svojega lektorja." V takem primeru se že poznata, poznata svoje poglede na jezik in prevajanje, morda sta na isti valovni dolžini – vsekakor pa se znata sporazumeti, sta že uigran par, in to olajšuje delo že v izhodišču.

Nova doktrina: mehanično lektoriranje?

Zadnje čase opažam nekakšno novo doktrino lektoriranja, to je po mojem precejšen problem: take lektorice (spet sem imela opraviti samo s predstavnicami ženskega spola) za moj okus slabo opravljajo svoje delo, ker lektorirajo preveč mehanično, iztrebljajo sinonime in s tem siromašijo jezik, ne upoštevajo teksta kot celote – oz. kot duhovito pravi moja kolegica Aleksandra Rekar, to so copy-paste lektorji. To so lektorice, ki očitno daje možgane na pašo, kot se reče, in jih veseli recimo v vseh besedilih popraviti verjetnostni členek *mogoče* na *morda* itd. Hkrati pa omagajo ob kakšnih težjih zadevah, ko bi morale malo napeti možgane, ko gre npr. za okoren prevod – in popraviti na boljše, če je stvar nedvoumna, sicer pa zraven pripisati možne rešitve. Zelo lahko je samo podčrtati, kar se ti ne zdi dobro; to je v zadnjem času vsaj pri nekaterih lektorih postalo zelo moderno. Te lektorice, če se jim posreči uveljavljati svoje načela, ustvarjajo uniformen, enoličen, enostaven, dolgočasen jezik. To je velikanska škoda.

Kot prevajalki mi grejo te mehanske lektorice zelo na živce, saj mi pregledovanje njihovih popravkov in ponovno popravljanje številnih nazaj na prvotno verzijo vzame ogromno časa. (Jezikovno kultiviran) prevajalec pač mora imeti zadnjo besedo.

Navajam nekaj primerov, kako je lektorica mojega prevoda po nepotrebnem popravljala izraze, tu je šlo za variiranje sinonimov (za pregledovanje njenih popravkov in popravljanje večine nazaj sem porabila en teden – nekatere zadeve, vendar so v veliki manjšini, mi je popravila dobro).

Moja izbira	Lektoričin popravek
<i>mogoče, morda, morebiti, nemara</i>	<i>morda</i>
<i>zraven, poleg</i>	<i>zraven</i>
<i>ravnokar</i>	<i>pravkar</i>
<i>ravno</i>	<i>prav</i>
<i>posebej</i>	<i>posebno</i>
<i>v bistvu</i>	<i>vseeno</i>
<i>baje</i>	<i>menda</i>
<i>le</i>	<i>samo</i>
<i>verjetno</i>	<i>najbrž</i>
<i>vseeno</i>	<i>kljub temu</i>
<i>drugače</i>	<i>sicer</i>
<i>povsem</i>	<i>čisto</i>
<i>kadarkoli</i>	<i>kdaj</i>
<i>ponovno</i>	<i>spet</i>
<i>jasno</i>	<i>razumljivo</i>
<i>ujemati se</i>	<i>skladati se</i>
<i>zvedeti, splaćati, sposojati itd.</i>	<i>izvedeti, izplačati, izposojati itd.</i>
<i>oženiti se</i>	<i>poročiti</i>
<i>marveč</i>	<i>temveč</i>
<i>ampak, pa</i>	<i>toda</i> (tega protivnega veznika nisem uporabila niti enkrat, lektorica pa je poskrbela za njegovo veliko frekvenco, tu gre za stilni premik)
<i>četudi</i>	<i>čeprav</i>
<i>resnično</i>	<i>res</i>
<i>važen</i>	<i>pomemben</i>
<i>tenek</i>	<i>tanek</i>
<i>najbolj ljubezniv itd.</i>	<i>najljubeznivejši itd.</i> (precej takih primerov stopnjevanja pridevnika z obrazili)
<i>številčen</i>	<i>številen</i> (napačen popravek)
<i>avto</i>	<i>avtomobil</i>
<i>Žid</i>	<i>Jud</i>

In tako naprej. Takih popravkov je bilo ogromno. Za piko na i mi je lektorica nekaj stvari popravila narobe (npr.: *vprašanje, za katero ...*, po

njenem je pravilno: *vprašanje, za katerega ...*), ustvarila nedoslednosti pri sklanjanju samostalnikov moškega spola na -a, ki sem jih sklanjala po 2. moški sklanjatvi (*Kafka, Kafke, Kafki* – v tem primeru je pustila mojo izbiro, hkrati pa popravila sklanjatev samostalnikov *Spinoza, vojskovodja, kolega, Ovadja, Tuvja, pismonoša* na 1. moško sklanjatev: *Spinoza, Spinoza, Spinozu.*)

Zgoraj navedena prislova oz. neprava predloga *poleg, zraven* mi je lektorica popravila na enotni izraz *zraven*, urednica (prav tako mlada in očitno ne dovolj izkušena) pa spet vse enotno na *poleg*. Dve ekstremistki pač, drugega na to ne morem reči.

Koga naj uboga lektorica zdaj uboga?

Pri tem je treba seveda ločevati lekturo umetniških besedil od popravljajanja publicističnih, strokovnih, znanstvenih, v prvem primeru ima seveda avtor/prevajalec veliko večje jezikovne kompetence oz. svobodo – in to mora seveda upoštevati tudi lektor. Kaj pa če lektor tega ne upošteva in je brez posluha za umetniškost besedila oz. za njegove stilistične nianse? Potem se sodelovanje pri nastajanju avtorskega dela/prevoda zelo zaplete.

Idealno je, če prevajalec sam dovolj dobro pozna pravopis in slovnico, da lahko utemelji in zagovarja svoje rešitve oz. v vsakem primeru lahko zahteva od lektorja, da ta utemelji svoj popravek.

Preskus lektorjeve tolerance je zame glagol *izgledati* oz. *zgledati* v pomenu videza neke osebe. Že zdavnaj, najprej pri prevajanju filmov, sem se odločila, da si dovolim uporabljati ta glagol. Pozneje sem ga začela uporabljati tudi v leposlovju. Svojo uporabo utemeljujem s tem, da je dovoljena knjižna varianta *Videti si krasno*. (*Krasno izgledaš.*) precej pusta, papirnata, neživljenjska. Kdo pa tako govori?! Ne uporabljam pa samostalnika *izgled*, ker se mi zdi knjižna inačica *videz* povsem primerna in uporabna.

Mislím, da življenje lektoríc ni lahko, pogosto se ne znajdejo, ne vejo, česa naj se držijo – kot nesporna norma obstaja Slovenski pravopis, a hkrati veljajo neka pravila, strožja od Pravopisa, ki jih postavljajo kompetentni ali pa samooklicani kodifikatorji, ki se grejo v bistvu državo v državi oz. bi lahko rekli, da so bolj papeški od papeža. Dolga leta pred novim pravopisom je stari iz leta 1962 veljal za zastarelega, nekompetentnega, ni ga bilo treba upoštevati – ampak v bistvu se je skoraj isto zgodilo z novim, takoj je bil deležen številnih kritik, bolj ali manj upravičenih, meni pa je pri njem všeč, da je bolj širokogruden. Nekatere to očitno moti. Tukaj seveda zadenemo ob purizem, čistunstvo, ki je v slovenščini žal še

vedno zelo živo. Ti samozvanci očitno mislijo, da ni dovolj, da se jezik samostojno razvija in da je treba žive pojave sčasoma samo normirati, ampak ga nekako neučakano spreminjajo po svoje, da ne bi bilo preveč dolgčas, ne njim ne slovensko pišočim. Vedno me je fasciniralo, kako je kdo kar na lepem ugotovil, da neka rešitev v pravopisu ni več dobra, in je začel uveljavljati svojo rešitev. Človeka res zbega, ko npr. po dolgih letih ugotovi, da je čisto spodobni glagol *nameravati* kar na lepem preganjan, da ga ne nadomeščajo le z glagolom *misliti* – to bi še šlo – ampak tudi z že precej zaprašenim glagolom *kaniti*. Lepo vas prosim, kdo pa danes še uporablja zastareli glagol *kaniti*? To je res smešno.

In koga naj uboga lektorica zdaj uboga: Pravopis ali tista konspirativna nadpravila? In za vsak slučaj (vsaka vestna lektorica mi bo tole popravila na: za vsak primer) popravi čim več. Ziher je ziher, si verjetno pravi. In tako imamo kup lepih izrazov, proti katerim Pravopis nima čisto nič, nobenih pomislekov, lektorice pa jih vestno iztrebljajo.

Hud, verjetno eden temeljnih problemov lektoriranja je jezikovni purizem, torej čistunstvo, ki iz jezika izloča vse, kar diši npr. po srbohrvaščini (dovoljujem si uporabljati ta stari izraz) in povečuje besede, ki so bolj "slovenske". To me spominja na paranojo. Sploh pa je načelno vprašanje, koliko so to res besede, prevzete iz srbohrvaščine, koliko pa gre za skupno slovansko dediščino. (Ampak verjetno ni smiselno, da bi se za potrebe lektoriranja ukvarjali z etimologijo.) Mi bohemisti imamo očitno zaradi poznavanja jezikoslovnih razmer v češčini že nekakšen aprioren odpor do purizma, ker v tamkajšnjem jezikovnem okolju to pač ni neka uveljavljena jezikovna doktrina (oziroma je bila, ampak v 19. stoletju, ko so iz češčine na veliko izganjali germanizme).

Zelo sem hvaležna, da je bil v tem pogledu moj učitelj Boris Urbančič, že pokojni lektor za češčino, ki se je pri nas zelo trudil za jezikovno kulturo, je pa bil s svojimi pogledi bolj na stranskem tiru. Svoje zelo zdrave poglede na jezik je podal v še vedno aktualni knjigi *O jezikovni kulturi*, ki jo priporočam v branje vsakomur, ki ima pomisleke proti purizmu oz. mu zadeve v zvezi s purizmom niso jasne.

Bolj tolerantni smo verjetno tudi vsi, ki smo hkrati v vlogi prevajalca in lektorja, ki se znamo vživeti v obe vlogi.

Iztrebljanje besed (purizem)

Priznati moram, da tudi sama pri sebi včasih bijem boj, ali naj nekaj popravim ali ne, ali naj upoštevam svoj jezikovni čut in tudi pravopis – ali tisto nekodificirano normo, ki se postavlja nad SP. Ali naj poslušam svojega

nadvse spoštovanega starejšega kolega, ki mi je zabičeval, za katere besede v slovenščini ni prostora?

Zaradi purizma se dogaja, da nekaterim besedam grozi, da bojo izginile iz zapisanih besedil: npr. *osnoven*, *enostaven*, *točen*, *mного*, *obratno*, *čisto* v pomenu *povsem*, *obenem*, *nameravati*.

Vzemimo pridevnik *enostaven* – meni je tudi bolj všeč sinonim *preprost*, ampak če bomo pridevnik *enostaven povsem* iztrebili iz besedil, bomo osiromašili jezik: ker je takih zapostavljenih izrazov kar precej.

To konec koncev ustvarja zmedo in negotovost tako v piščih kot tudi lektorjih, ko človek ne ve več, ali naj se zanaša na svoj jezikovni občutek ali na neka pravila iz nekih skrivnostnih virov, ki temeljijo predvsem na prepovedih, tudi tistega, kar SP dovoljuje.

Potem pa zaradi očitne želje po nekakšni izvirnosti, samoniklosti, naletimo na čudaštva, kot je npr. *mogočnost* za *možnost*, pa *obrnjeno* za *obratno* – ko bi, če je že treba, lahko rekli: *nasprotno*. Purizem greši proti načelu ustaljenosti jezika, njegove žive rabe.

Jože Toporišič o purizmu in lektorjih

Zelo primeren je v tej zvezi citat iz Toporišiča:

“Iz povedanega sledi, da prevzete in neprevzete besede kakega jezika tvorijo precej nerazdeljivo jezikovno celoto; tudi zato se prehudo poudarjanje nasprotja med avtohtonim, tj. izvorno domačim, in prevzetim, tj. tujim besedjem prerado sprevrže v neupoštevanje dejanskega stanja v jeziku in s tem v zvezi v načelno zavračanje vsega prevzetega.” (Jože Toporišič, *Besedjeslovne razprave*, Založba ZRC, 2006, str. 70)

Jezikovni inovatorji, kot že rečeno, niso zadovoljni z naravnim razvojem jezika, morajo posegati vanj; tudi s tem kršijo načelo ustaljenosti. Zame na primer čisto dober razlikovalni par *oljka* - *oliva* želijo zreducirati na en izraz za drevo in sadež, *oljko*, z argumentom, da je taka tradicija pri Primorcih. Ali je to kakšen argument? Če bodo narečja tako vplivala na knjižni jezik, kaj se bo potem zgodilo z njim? Tukaj naj bi izhajali iz regionalne rabe, tukaj naj bi torej upoštevali rabo, drugod (pri splošno slovenskih izrazih) pa ne? Kakšna nenačelnost, nedoslednost.

Še zanimivejši pa je tale Toporišičev citat, ki zadeva prav delo lektorjev:

“Lektorji pa lahko marsikaj dobrega, individualnega ali novega zatrejo, če se mehanično sklicujejo na vse, kar je v takem priročniku, kot je npr. pravopis; saj ta vendarle ustreza le srednje izobraženemu in pisanja večjemu. Tako lektorji

lahko tudi ovirajo napredek izražanja in ga omejujejo na že izkazano.” (Jože Toporišič, Slovenska slovnica, Založba Obzorja Maribor, 2000, str. 713)

S tem daje Toporišič pišočim v bistvu precej proste roke (v leposlovju gotovo). Mislim, da je to zelo pomembna izjava, ker smo se verjetno kdaj že vsi ob kakšnih pravopisnih rešitvah prijeli za glavo, češ to je pa res nesprejemljivo – in kdo za vraga se je tega spomnil.

Na moje predavanje *Lektor, prisluhni prevajalcu* v Društvu prevajalcev na začetku marca je bilo precej odzivov – to je bilo pričakovano in je razveseljivo, saj te zadeve brez dvoma tarejo vse pišoče, pa tudi lektorje, urednike, korektorje itd., pač številne, ki sodelujejo v postopku nastajanja knjige. Rada bi omenila vsaj nekaj najzanimivejših ugotovitev in predlogov:

Ena kolegica je predlagala polletne lektorske tečaje za novopečene sloveniste, ki bi želeli lektorirati. Druga je ugotovila (ta “princip” sem odkrila tudi že sama), da lektorji mečejo iz besedil vse izraze, ki v SP niso na prvem mestu. Tretja je zelo radikalno predlagala, da se (začasno) ukine delo lektorja, naj ostane le korektor; naj se jezik razvija – in naj se vidi, kako kdo zares piše, potem bodo avtorji/prevajalci sami iskali lektorje, ti (dobri med njimi) bodo postali zelo zaželeni in ne več slabo plačano nujno zlo. Nekdo je morda še bolj prevratniško predlagal, naj se kodificirajo najpogostejše slovnično-pravopisne napake – pa jih ne bo več. Res zanimivo stališče.

Slovenščino je vsekakor treba sprostiti in je ne utesnjevati v nekakšne čistunske okvire. Jezik naj gre svojo pot. In zagnane lektorice, ki preveč popravljajo, je treba obrzdati in jim vzeti veter iz jader.